

Израстање из пораза

Пише: проф. др Благоје С. Бабић

Криза која од 2008. потреса светску привреду прерасла је и у светску социјалну кризу. Управљање социјалним ризицима постало је главни проблем у свим деловима света. Нико не зна куда може да одведе социјални ураган који 2011. године захватио цео арапски свет. На све стране се воде расправе о томе како одговорити истовремено на економску и социјалну кризу.

Дато је много одговора, и теоријске и практичне природе. Оно што, чини се, преостаје јесте то да се проуче искуства двеју најуспешнијих земаља у свету – Немачке у Европи, и Кине у Азији. Ове две земље су, свака на свој начин, оствариле своја привредна чуда. Оне су најуспешније одговориле и на садашњу велику економску кризу. Питање је, међутим, да ли су нашле сигуран пут за излазак и из социјалне кризе.

Заједничко и Немачкој и Кини је „израстање из пораза“. Немачка је после пораза у Другом светском рату остваривањем привредног чуда вратила самопоуздање и прибавила себи положај велике силе. Кина је из пораза у „опијумском рату“ (1839–1842) извукла поуку. „Варвари“ су је победили захваљујући надмоћи у индустрији и трговини. Мислећи људи Кине отпочели су борбу за модернизацију своје земље крилатицом „учити од варвара“. У томе је Кина постала успешна изнад њихових очекивања. Данас је управо у индустрији и трговини постала моћан конкурент на светском тржишту.

„Привредна чуда“ која су Немачка и Кина, две земље на два краја Евроазије, оствариле након Другог светског рата, имају више додирних тачака. Немачка „социјално-тржишна привреда“ и „социјализам кинеских боја“ имају заједничко покушај спајања ефикасности тржишта и социјалне солидарности. Разлика је била у томе што је у Немачкој до уједињења деловало „вођено тржиште“, а у Кини од почетка

Реформе „слободно тржиште“.

У Немачкој исход је био: брза обнова привреде уз социјалну и политичку постојаност. У Кини на економској равни исход је без преседана у економској историји света: стопа привредног раста

Упркос великом економском развоју, Кина се у будућности може суочити са озбиљним изазовима који проистичу из раста цена енергената и хране, превелике зависности кинеске привреде од извоза, опадања робне тражње на светском тржишту, повећавања социјалних и регионалних разлика у земљи

од око 10% у просеку годишње, у трајању од преко три деценије, непрекидно. Брзи привредни раст допринио је одржавању социјалне и политичке постојаности.

У последње време у двама земљама

на социјалној равни кретања иду различитим смером. По уједињењу, у Немачкој се постепено круни модел „социјално-тржишне привреде“ у виду разграђивања „државе благостања“. Немачка више није земља социјалног мира каква је до тад била.

У Кини је од почетка Реформе и политике „отворених врата“ 1978. године главни напор био усмерен ка остваривању високих стопа привредног раста. Деловање „слободног тржишта“ имало је за последицу брзи раст социјалних и регионалних разлика.

„Откривање“ кинеског „привредног чуда“

О немачком „привредном чуду“ се писало од почетка, а о кинеском – од кад више није могло да се прећуткује. Тако је настао утисак да је кинеско „привредно чудо“ много веће изненађење од немачког. За оне који су се бавили Кином у виду занимања, у које спадам и сам, „изненађење“ и није тако велико. Многи су у свету веровали у успех Кине.

Сви који су се разочаравали у европски „реални социјализам“, у „кинеском социјализму“ гледали су образац наде. За многе у свету, укључујући садашње поколење Кинеза, изненађујуће је „откриће“ да је „студентска револуција“, која је 1968. потпаљена у Француској и разлила се на целу „Европу од Атлантика до Владивостока“, била надахнута тадашњом кинеском „великом пролетерском револуцијом“. Притиснута превеликом бирократском над-

градњом у Европи, европска омладина била је одушевљена „друштвом без естаблишмента“ које је кинеска „културна револуција“ обећавала.

Но знатно пре „културне револуције“ најављиван је привредни успон Кине. Прву такву најаву чуо сам у Институту за развој Јужне Италије у Риму 1964. године. У току предавања о теорији развоја, тада познати економист Паул Розенштајн-Родан тврдио је да Кина има све услове за брзи привредни развој осим једног – „слободног тржишта“. Кинези су из своје дуге традиције наследили склоност реду, дисциплини и организацији. Треба им само слобода привређивања па да се земља привредно развије.

Након вишегодишњег изучавања економске историје Кине и кинеске економске мисли, и сам сам се усудио да се упишем у пророке. По окончању „културне револуције“ писао сам да ће се Кина индустријализовати зато што је конфучијанизам припремио кинески народ за индустријски рад.

Пишући књигу „Економија Азије“, коју је 2007. објавио Мегатренд универзитет, утврдио сам да је и први председник владе независне Индије, Џавахарлал Нехру, привредни развој Кине предвидео пре мене, још 1964. Тада се с великим одушевљењем вратио из посете Кини. Изразио је уверење да ће се Кина привредно развити захваљујући „отворености духа“ Кинеза.

„Отвореност духа“

Вођство Кинеске револуције чинили су високо образовани људи, одани више хиљада година дугој кинеској култури и традицији. То је имало велики значај за развој Народне Републике Кине.

Пре свега, кинеско вођство није извршило „раскид с прошлошћу“, како су то чинили европски народи. За разлику од Француза, Енглеза и Руса на пример, који су своје краљеве и царе послали на онај свет, последњи кинески цар, Пу Ји (1906–1967), био је боље судбине. Иако је 1911. проглашена Република, он је остао у Забрањеном граду. Чак ни

то што су га Јапанци били поставили за цара марионетске државе Манчукоу није га коштало главе. На онај свет је отишао на позив свевишњег 1967. године. То је вођству прибавило поштовање у кинеском народу с више хиљада година дугом традицијом.

Према домаћим и страним изворима, после национализације трговине и индустрије, бивши власници нису били отпремани на небо. Постајали су директори предузећа чији су били власници. Према казивању нашег можда највећег познаваоца Кине, Илије Ђукића, који је у овој земљи као дипломата радио веома дуго, они нису искључени из привредног живота чак ни у време „културне револуције“. То је за каснији привредни развој Кине имало великог значаја.

Захваљујући томе, за разлику од Совјетског Савеза, у Кини није дошло до „историјског заборавља“ у тржишном пословању. Танепрекидно у тржишном пословању допринела је успеху реформе из 1978. године.

„Социјализам кинеских боја“

Тен Сјаопин (Deng Xiaoping) је изненадио цео свет „отвореношћу духа“.

У току три деценије примене стратегије „усиљеног развоја“ у Кини су постављени темељи модерне привреде. Али, за исто време, Јапан, који је 1949. имао сличну полазну основу, за те три деценије је Кину оставио далеко иза себе. По повратку из Јапана у октобру 1978, где је на лицу места видео разлику у остварењима у привредама двеју земаља, Тен Сјаопин се одлучио за „стратегију упоредних предности“ уобличену у коренијој Реформи привредног система и „политици отворених врата“, на заоставштини две највеће личности у историји Кине – Конг Ђијуа (Kong Qiu, Конфучије)) и Мао Цедунга (Мао Zedong).

Тен Сјаопин је, Реформом управљања развојем привреде Кине, централно планирање заменио тржиштем. Истовремено се одлучио за напуштање затворености земље, заснивањем политике „отворених врата“ која омогућава прилив страних улагања и нових технологија у привреду Кине. Заснован је низ „посебних привредних подручја“ са слободним приливом страног капитала који послује под тржишним условима. Опредељењем за решење „Једна земља два система“ припремио је окружење за уграђивање Хонгконга и Макаоа у привредни и друштвени систем земље. Многи су, укључујући и мене, мислили да је једини разлог био стварање идеолошке основе за враћање кинеских земаља – Хонгконга и Макаоа – под сувереност Кине. Наш синолог Драган Миљанић, који је дуго радио у Кини, имао је прилику да од кинеског реформатора лично чује да су „посебна привредна подручја“ са слободним деловањем тржишта заснована пре свега да би Хонгконг, који је имао типично тржишну привреду, у Кини добио простор за пословање и тако се органски уградио у кинеску привреду и друштво.

Кад је Тен Сјаопин из „унутрашњег изгнанства“ дошао на власт по преласку Мао Цедунга у вечност, није извршио „демаоизацију“. Спречио је политичке поделе, а тиме и расипање друштвене енергије обрасцем „Мао је био у праву 70%, а грешио само 30%“. И данас његов портрет бди над највећим тргом на свету – Тјенанменом.

Кад су питали највећег реформатора у историји Кине да ли је „социјализам

Прву најаву привредног успона Кине чуо сам у Институту за развој Јужне Италије у Риму 1964. године. У току предавања о теорији развоја, тада познати економист Паул Розенштајн-Родан тврдио је да Кина има све услове за брзи привредни развој осим једног – „слободног тржишта“

кинеских боја“ у ствари „капитализам кинеских боја“, он је одговорио: „Дозволите да прво изградимо богато друштво, па да му онда тражимо име“. Дакле, несумњиво је Нехру био у праву. Само је човек „отвореног духа“, велике видовитости и храбрости у оно време могао да направи коренит заокрет у стратегији развоја Кине, и да је изведе на пут привредног преображаја без преседана у економској историји света.

Управљање социјалним ризицима

„Пивредно чудо“ за сада успешно игра улогу предохране против социјалних потреса. Међутим, у том погледу Кина још увек није добила трку с временом. Није достигла ниво благостања становништва који би је заштитио од социјалних ризика.

Захваљујући брзом расту у дугом временском размаку без преседана, Кина је у 2011. постала друга у свету по обиму домаћег бруто производа. Међутим, с домаћим бруто производом по становнику од око 9000 долара (по паритету куповних снага), она је на 127. месту у свету. Другим речима, Кина и даље спада у сиромашније земље.

Из искуства се зна да је социјална и политичка постојаност у управној сразмери с дохотком по становнику. То јест, што је доходак по становнику виши, то је и ред у друштву чвршћи. И обрнуто, што је доходак по становнику нижи, то су изгледи за друштвени неред виши. Стога је у мање развијеним земљама социјални ризик виши него у развијеним. Главни разлози социјалног ризика у мање развијеним земљама су експлозија школовања, а други је „дејство опонашања“ (demonstration effect), и они су међусобно повезани. Што је човек школованији, то је способнији да схвати свој економски и социјални

положај и, што је са становишта друштвеног реда посебно важно, постаје свеснији економских и социјалних разлика у друштву и у свету. У таквим условима „дејство опонашања“ је јаче. То је показало искуство с „историјским ураганом“ који је разрушио социјализам у Европи и с „пустињском олујом“ која је захватила цео арапски свет.

„Дејство опонашања“ се у Источној Европи брзо пренело, пошто је она у систему „спојених посуда“ са Западном Европом, захваљујући заједничкој грчко-римској култури и хришћанском учењу. „Друштво једнакости“, које је постојало на Истоку Европе, имало је за последицу „социјализовање капитализма“ у Западној Европи, које је довело до настајања „државе благостања“. Управо је привлачност „државе благостања“ у богатијем делу Европе имало разорно дејство на социјалистичке системе у Источној Европи. Становништво у бившим социјалистичким земљама, у жељи да пречицом стигне до „државе благостања“, пустило је постојећи друштвени систем да се разруши много брже него што је било у стању да гради нови. Уследила је транзициона депресија. Кина одолева „дејству опонашања“ из више разлога. Један је „културни

Према домаћим и страним изворима, после национализације трговине и индустрије, бивши власници, нису, као у времену револуција у Француској и Русији, били отпремани на небо. Постајали су директори предузећа чији су били власници

штит“, то јест шест хиљада година стара култура, на коју је сваки Кинез поносан, и особеност језика и писма преко којих се „дејство опонашања“ из богатијег дела света теже пробија. Друго, постојано висока стопа раста привреде учвршћује поверење у друштвени систем и у вођство земље. То је ослонац наде да ће и Кина стићи до „државе благостања“. Но, то не значи да је Кина сасвим заштићена од „дејства опонашања“.

Заједничко и Немачкој и Кини је „израстање из пораза“. Немачка је после пораза у Другом светском рату остваривањем привредног чуда вратила самопоуздање и прибавила себи положај велике силе. Кина је из пораза у „опијумском рату“ (1839–1842) извукла поуку. „Варвари“ су је победили захваљујући надмоћи у индустрији и трговини. Мислећи људи Кине отпочели су борбу за модернизацију своје земље крилатицом „учити од варвара“

Пре свега, у њој је дошло до експлозије школовања. Сем тога, „политика отворених врата“ увелико је убрзала развој веза с осталим деловима света. Најзад, интернет, сателитска телевизија и мобилна телефонија омогућавају увид у кретања у целом свету. Самим тим ризици од „дејства опонашања“ расту. Постоје, међутим, и изазови с којима се Кина тек хвата у коштац.

Један од њих је, како је упозорио познати кинески економист Јонгдинг Ју (Yongding Yu): превелика зависност од извоза. Извоз је до сада играо улогу локомотиве привредног раста. Светска економска криза показала је и другу страну медаље. Опадање тражње за кинеских производима у Јапану, Европској унији и САД у 2009. имало је за последицу пад извоза Кине за око 25,6%. Тиме је било угрожено око 20 милиона радних места. Слаба тачка је структурне природе. Кина је, како истиче Јонгдинг Ју, уложила велика средства у постројења за производњу добара заснованих на странијој тражњи. У случају опадања стране тражње, таква постројења не могу лако бити преусмерена на производњу за домаћу тражњу. С друге стране, Кина нема целовит систем социјалног старања. Стога постоји висока склоност становништва да штеди, за случај старости, болести и незапослености. Зато се повећавањем примања становништва преко социјалних програма не повећава тражња у истој сразмери.

Други изазов је „теорија бицикла“. Менталитет Кинеза је образован рационалистичким филозовским системима, пре свега конфучијанизмом и таоизмом. За разлику од хиндуизма и шинтоизма, они не проповедају фатализам. Економске и социјалне тегобе не приписују се судбини, него се траже кривци у носиоцима власти. Прва

теорија о праву народа на побуну против лоших владара настала је управо у Кини (Лао Це) пре више од две хиљаде година. И овде, као и у Европи, важи „теорија бицикла“. Док друштво економски напредује, оно је и социјално постојано. Кад поривреда западне у застој, настају социјални потреси. Добро је познато да је у историји Кина имала много устанака из социјалних разлога. Један од главних је био борба против узурпације земље, због чега су династије мењане.

Дакле, има доста разлога зашто је у Кини висока стопа раста привреде на врху лествице циљева економске и социјалне политике. Брзи раст привреде је најсигурнији чувар социјалног мира. Велико је питање, међутим, докле ће висока стопа раста бити могућа. На једној страни, раст цена увозних сировина и енергије значи раст трошкова производње. С друге стране, све образованија радна снага врши притисак за раст најамнина. Зато расту улагања у развој науке и технологије, како би се одржала конкурентност кинеских производа на светском тржту. Кинеско вођство је сасвим свесно социјалних ризика. На 17. конгресу КП Кине у новембру 2008. године председник Ху Ђинтао је упозорио да је раст социјалних и регионалних неједнакости опасан по кинеско друштво. Стога је донета одлука о померању нагласка с квантитативне на квалитативну страну развоја. Држава је почела битно да увећава средства за финансирање социјалних програма. Циљ је, чини се, да се кинески модел развоја приближи некадашњем немачком моделу „социјално-тржишне привреде“. Питање је, свакако, у којој мери ће Кина успевати у управљању социјалним ризицима у светском окружењу, какво је данашње. До сада је показала да је и за то способна.